

BOGUSŁAW SOLTYS

Uniwersytet Wrocławski

CHARAKTERYSTYKA I SENS NORMATYWNEGO WYRÓŻNIENIA GRUPY UMÓW O ŚWIADCZENIE USŁUG PRAWNICZYCH

Abstrakt: Należy opowiedzieć się nie tylko za doktrynalnym, ale również normatywnym wyróżnieniem grupy umów o świadczenie usług prawniczych. Obecnie występuje bowiem zbyt duże zróżnicowanie ich regulacji w odniesieniu do podstawowych standardów świadczenia usług prawniczych. Brakuje dostatecznego uzasadnienia, aby w kwestiach elementarnych wyznaczających istotę usług prawniczych i wpływających na ich bezpieczeństwo odmiennie i niejednolicie traktować poszczególnych usługodawców, niezależnie od tego, czy wykonują oni usługi na nieregulowanym, czy regulowanym rynku usług prawniczych. Wydaje się, że nieregulowany rynek usług prawniczych powinien zostać objęty ramami działalności regulowanej w rozumieniu przepisów ustawy — Prawo przedsiębiorców i stanowić wyjątek, którego zakres powinien być uzasadniony interesem publicznym w wyższym stopniu aniżeli tworzenie wymogów kwalifikacyjnych będących obecnie podstawą wyróżnienia regulowanego rynku usług prawniczych. W niezbędnym zakresie należy rozważyć również formalne poddanie tego rynku unormowaniom deontologii prawniczej. Podstawowe standardy etyki i pragmatyki prawniczej powinny towarzyszyć wszystkim usługom prawniczym, a nie tylko wykonywanym w ramach zawodów regulowanych. Sankcjonowanie tych standardów przez porządek prawny bez wątpienia leży w interesie publicznym i dlatego ich obowiązywanie przynajmniej w wymiarze elementarnym nie powinno być uzależnione od przynależności do określonej grupy usługodawców.

Słowa kluczowe: umowy o świadczenie usług prawniczych, rodzaje, charakter prawny i charakterystyka umów o świadczenie usług prawniczych, sens normatywnego wyróżnienia grupy umów o świadczenie usług prawniczych

Umowy o świadczenie usług prawniczych to zbiorcze określenie różnych co do natury kontraktów, które mają na celu pomoc i ochronę prawną wykonywaną w interesie usługobiorcy przeważnie za wynagrodzeniem oraz na własny rachunek, odpowiedzialność i ryzyko gospodarcze usługodawcy. Pomimo braku jednolitości poszczególnych usług prawniczych i ich stosunkowo dużej różnorodności, wspólną i zarazem istotną cechą kwalifikującą wszystkie usługi prawnicze jest subsumpcja ustaleń dotyczących stanu faktycznego oraz obowiązujących norm prawnych i uzupełniających je norm pozaprawnych. Czynności podejmowane

w celu subsumpcji należy traktować więc jako *differentia specifica* usług prawnych. Umowy o świadczenie usług prawnych nie dają się jednak zakwalifikować do jakiegoś jednego tylko rodzaju (klasy) lub typu umowy. Tak pod względem podmiotowym, jak i przedmiotowym poszczególne umowy wchodzące w zakres tego pojęcia potencjalnie mogą zostać przyporządkowane do różnych kategorii klasyfikacyjnych, tworzących zarówno zbiór umów nazwanych, uregulowanych w obowiązujących przepisach, jak i zbiór umów nienazwanych, powstających wyłącznie w oparciu o wyrażoną w art. 353¹ k.c. zasadę swobody umów¹. W praktyce obrotu umowy o świadczenie usług prawnych, zwłaszcza o charakterze kompleksowym, stosunkowo często przybierają również postać umów mieszanych, łączących w sobie elementy kontraktów przynależnych do różnych klas i typów umów nazwanych bądź nienazwanych albo też elementy zarówno kontraktów nazwanych, jak i nienazwanych. Z punktu widzenia systematyki, niezależnie od swej indywidualnej treści oraz konfiguracji świadczeń, w doktrynie umowy mieszane raczej powszechnie zalicza się do grupy umów nienazwanych, do których w mniejszym lub w większym stopniu można stosować nie tylko ogólne przepisy dotyczące zobowiązań, ale także przepisy regulujące poszczególne odmiany umów nazwanych².

W związku z istniejącym zróżnicowaniem poszczególnych kontraktów związanych ze świadczeniem usług prawnych na gruncie systematyki umów powstaje pytanie o sens ich normatywnego wyróżniania. Koncepcja grupowania umów mających cechy wspólne powszechnie stosowana jest w doktrynie oraz w dydaktyce prawniczej, natomiast ustawodawca systematyzując umowy, najczęściej posługuje się metodą pojęć klasyfikujących (tzw. elementów przedmiotowo istotnych — *essentialia negotii*), umożliwiających tworzenie podziału logicznego umów, a więc z założenia zupełnego i rozłącznego, albo też metodą typologiczną, która służy do przyporządkowania danego kontraktu do określonego wzorca ustawowego, rozpoznawanego na podstawie wielu typowych dla niego cech charakterystycznych³. Nie oznacza to jednak, że ustawodawca całkowicie zrezygnował ze stosowania koncepcji łączenia umów systematyzowanych na podstawie wymienionych metod. Przeciwnie, jest ona wykorzystywana do osiągnięcia różnych użytecznych celów, w szczególności związanych z częściowym ujednoliceniem reżimów prawnych niektórych wspólnych materii występujących w różnych

¹ Na temat pojęcia umów nazwanych i nienazwanych zob. bliżej W.J. Katner, *Prawo zobowiązań — umowy nienazwane. System Prawa Prywatnego*, red. W.J. Katner, t. 9, Warszawa 2015, s. 1 n. oraz przywołaną tam literaturę i orzecznictwo. Por. J. Petraniuk, *Koncepcja umowy według Mieczysława Sośniaka*, „Teka Komisji Prawniczej O.L. PAN” 2009, s. 109 n.

² Zob. np. W.J. Katner, *op. cit.*, s. 10 n.; B. Gawlik, *Umowy mieszane: konstrukcja i ocena prawna, Palestra*” 1974, nr 5, s. 25 n.; Z. Radwański, *Uwagi o umowach mieszanych*, ZNUJ 1985, nr 41, s. 99 n.

³ Zob. np. Z. Radwański, J. Panowicz-Lipska, *Zobowiązania — część szczegółowa*, wyd. 12, Warszawa 2017, s. 1 n.

umowach. Tytułem przykładu należy wskazać na umowy o kredyt konsumencki⁴, umowy zawierane w trybie zamówień publicznych⁵, a także umowy o świadczenie usług, o których mowa w art. 750 k.c. *De lege lata* wyróżnienie zbioru grupującego wszystkie umowy o świadczenie usług prawniczych ma wyłącznie charakter doktrynalny, niemniej jednak *de lege ferenda* należy rozważyć unormowanie podstawowych kwestii związanych zwłaszcza z gwarancjami należytego wykonywania usług prawniczych. Obecnie takie gwarancje dotyczą bowiem tylko niektórych usługodawców i mają charakter szczątkowy. Obowiązkiem ich respektowania nie zostały natomiast objęte podmioty zlecające usługi prawnicze, beneficjenci tych usług, a także żadne jednostki organizacyjne. Wydaje się więc, że ujednolicenie zasadniczych i elementarnych standardów świadczenia usług prawniczych przez wszystkich usługodawców oraz zwiększenie gwarancji należytego wykonywania tych usług jest uzasadnione, niezależnie od tego, na jakiej konkretnie podstawie umownej usługi prawnicze są świadczone. Zróżnicowany charakter oraz specyfika poszczególnych umów o świadczenie usług prawniczych nie powinny stanowić przeszkody w ich częściowym normowaniu w oparciu o wspólne cechy.

Rozpoczynając charakterystykę umów, w oparciu o które można świadczyć usługi prawnicze, w pierwszym rzędzie należy stwierdzić, że ich wykonawcą co do zasady może być każdy podmiot, a więc osoba fizyczna, osoba prawna albo jednostka organizacyjna wyposażona jedynie w zdolność prawną. Tylko niektóre czynności wchodzące w zakres pojęcia usług prawniczych mają charakter kwalifikowany podmiotowo, a mianowicie wyróżnione ze względu na swoje ogólnospołeczne znaczenie i pewną doniosłość z punktu widzenia konieczności zapewnienia realizacji interesu publicznego. Przeważnie chodzi tu o ważniejsze czynności związane z reprezentacją przez sądami i innymi organami oraz wysoko wyspecjalizowane czynności pozasądowe odgrywające istotną rolę w systemie bezpieczeństwa obrotu i porządku publicznego, takie jak np. czynności notarialne⁶ czy czynności doradztwa podatkowego. W świetle obowiązujących przepisów

⁴ Zob. ustawę z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1528 z późn. zm.).

⁵ Zob. ustawę z dnia 29 stycznia 2004 r. — Prawo zamówień publicznych (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 1579 z późn. zm.), zwaną dalej „uzp”. Na temat wyodrębnienia i specyfiki grupy umów zawieranych w ramach zamówień publicznych por. Z. Gordon, *O typologicznej kwalifikacji umów w sprawach zamówień publicznych*, PZP 2013, nr 3, s. 3 n.

⁶ Należy jednak zaznaczyć, że niektóre czynności notarialne w związku ze swym władczym charakterem nie mogą zostać zakwalifikowane do usług, lecz do czynności z zakresu władzy publicznej. Notariusze bowiem mają status funkcjonariuszy publicznych i podobnie jak w większości krajów członkowskich UE należą do tzw. porządku łańciskowego, który przeciwstawiany jest porządkowi anglosaskiemu (występuje on np. w Wielkiej Brytanii, Irlandii, Szwecji, Finlandii), traktującemu czynności notarialne w pełnej rozciągłości za usługi (zob. M. Pazdan, *Notariat po przystąpieniu Polski do UE*, „Rejent” 2002, nr 6, s. 28 n. oraz E. Skrzydło-Tefelska, *Swobodny przepływ osób a wykonywanie zawodu notariusza w Unii Europejskiej*, „Rejent” 2000, nr 4, s. 173 n.; por. wyrok TSUE z dnia 24 maja 2011 r., C-47/08, C-53/08, C-61/08, Lex nr 795062 oraz krytyczną głosę do

dokonywanie takich czynności zostało zastrzeżone bowiem wyłącznie na rzecz określonych i szczególnie predysponowanych osób fizycznych wykonujących tzw. wolne zawody⁷, zawody regulowane⁸ oraz zawody zaufania publicznego⁹.

tego orzeczenia M. Kożuch, *Glosa do wyroku TS z dnia 24 maja 2011 r., C-47/08, C-53/08, C-61/08*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2012, nr 1, s. 38 n.).

⁷ Pojęcie wolnych zawodów, choć nigdy nie było i obecnie także nie jest normatywnie definiowane (por. np. art. 2 w zw. z art. 3 k.s.h. oraz art. 86 § 1 k.s.h. w zw. z art. 87 § 1 i art. 88 k.s.h.), ma stosunkowo długą tradycję wyróżniania osób fizycznych, które wykonują w sposób niezależny profesje wymagające szczególnych kwalifikacji (zob. bliżej B. Soltys, *Klientela — przedsiębiorstwo — wolny zawód*, „Rejent” 1995, nr 1, s. 124 n. oraz przywołaną tam literaturę). Wolne zawody były niegdyś przeciwstawiane statusowi pracownika oraz kupca (przedsiębiorcy), natomiast aktualnie traktuje się je jako specyficzną podgrupę wymienionych kategorii. We współczesnej doktrynie wskazuje się na liczne cechy charakterystyczne wolnych zawodów, jednak w regulacjach prawnych poszczególnych zawodów uznawanych za wolne rzadko kiedy występują one w pełnej rozciągłości, a jeśli już istnieją, to w bardzo różnym natężeniu (zob. A. Kidyba, *Wolny zawód w kodeksie spółek handlowych, prawda czy mit?*, „Rejent”, numer specjalny grudzień 2014, s. 37 n. Por. J. Jacyszyn, *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004, *passim*). Wydaje się więc, że istoty wolnych zawodów należy poszukiwać w swobodzie ich wykonywania, wyrażonej w różnych prawnie chronionych gwarancjach, takich jak np. samodzielność, niezależność czy niezawisłość.

⁸ Pojęciem zawodów regulowanych posługuje się Dyrektywa 2005/36/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 września 2005 r. w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych (Dz.U. UE L.2005.255.22 z późn. zm.), zwana dalej „dyrektywą 2005/36/WE”. W rozumieniu jej przepisów są to zawody, których podejmowanie lub co najmniej jeden ze sposobów wykonywania jest bezpośrednio lub pośrednio uzależniony od uzyskania specjalnych kwalifikacji zawodowych i spełnienia innych warunków określonych w odrębnych przepisach o charakterze ustawowym, wykonawczym lub administracyjnym, w szczególności w odniesieniu do posługiwania się zastrzeżonym tytułem zawodowym (art. 3 ust. 1a). Zakresem pojęcia zawodów regulowanych świadczących usługi prawnicze zostały objęte zawody adwokata, radcy prawnego, rzecznika patentowego, doradcy podatkowego oraz notariusza.

⁹ Pojęciem tym posługuje się przede wszystkim art. 17 ust. 1 Konstytucji RP. Zawody zaufania publicznego oprócz tego, że są regulowane mają ustawowo unormowany samorząd zawodowy pełniący funkcję zdecentralizowanej formy władztwa publicznego w celu zapewnienia prawidłowego wykonywania zadań powierzonych każdemu z zawodów należących do tej kategorii (zob. M. Tabernacka, *Pojęcie zawodu zaufania publicznego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis nr 2663. Przegląd Prawa i Administracji” t. LXII, red. B. Banaszak, Wrocław 2004, s. 302 n., W.J. Wołpiuk, *Zawód zaufania publicznego z perspektywy prawa konstytucyjnego*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny — korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu*, Warszawa 2002, s. 19 n. oraz H. Izdebski, *Sprawowanie pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodu przez samorządy zawodowe*, Warszawa 2002, s. 153 n.). Do zawodów zaufania publicznego świadczących usługi prawnicze należy zaliczyć adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych, doradców podatkowych i notariuszy. W stosunku do rzeczników patentowych taką kwalifikację przesądza wprost art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 221 z późn. zm.), natomiast status adwokatów, radców prawnych i doradców podatkowych jako zawodu zaufania publicznego potwierdziło orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego (zob. np. wyrok TK z dnia 26 listopada 2003 r., SK 22/02, ZU OTK 2003/9A/97, wyrok TK z dnia 18 lutego 2004 r., P 21/02, ZU OTK 2004/2A/9, wyrok TK z dnia 22 listopada 2004 r., SK 64/03, ZU OTK 2004/10A/107, wyrok TK z dnia 22 maja 2007 r., K 42/05, ZU OTK 2007/6A/49, wyrok TK z dnia 2 lipca 2007 r., K 41/05, ZU OTK 2007/7A/72, wyrok TK z dnia

Przed wszystkim należy wskazać tu na adwokatów¹⁰, radców prawnych¹¹, rzeczników patentowych¹², doradców podatkowych¹³ oraz notariuszy¹⁴. Każdy bowiem z tych zawodów jest zawodem wolnym, regulowanym oraz zawodem zaufania publicznego¹⁵. Jednostki organizacyjne, a także inne osoby, pomimo że również świadczą usługi prawnicze, zasadniczo nie mogą dokonywać czynności przypisanych do wyłącznej kompetencji wymienionych zawodów.

Generalnie nie ma żadnych przeszkód, aby umowy o świadczenie usług prawniczych mogły być zawierane zarówno w ramach działalności gospodarczej usługodawców (zob. art. 3 i 4 *upp*; por. art. 2 i 4 *usdg*¹⁶), jak i poza prowadzeniem takiej działalności. Tylko wyjątkowo, w przypadku niektórych usługodawców zawieranie i wykonywanie umów o świadczenie usług prawniczych możliwe jest jedynie w ramach ich działalności gospodarczej. Dotyczy to adwokatów oraz notariuszy, którzy w przeciwieństwie do usługodawców niewykonywających działalności zawodowej oraz radców prawnych, rzeczników patentowych i doradców podatkowych nie mogą wykonywać czynności zawodowych poza prowadzeniem działalności gospodarczej.

Usługobiorcami usług prawniczych mogą być wszystkie rodzaje podmiotów, nie wyłączając konsumentów, przedsiębiorców oraz osób nieprowadzących działalności gospodarczej. Umowy o świadczenie usług prawniczych można więc spotkać zarówno w obrocie konsumenckim i gospodarczym, jak i w obrocie powszechnym. Bez względu na specyfikę tych obrotów oraz ich częściowo odmienny reżim prawny wspólną cechą wszystkich umów o świadczenie usług prawniczych jest zwiększona ochrona usługobiorców, wiążąca się z asymetrycznością ich pozycji kontraktowej oraz ze statusem profanów. Przybiera ona różną intensywność (największą w obrocie konsumenckim, a najmniejszą w obrocie gospodarczym) i występuje nawet w przypadku usług prawniczych świadczonych na nieregulowa-

1 grudnia 2009 r., K 4/08, ZU OTK 2009/A/11 oraz wyrok TK z dnia 12 lutego 2013 r., K 6/12, ZU OTK 2013/2A/16).

¹⁰ Zob. ustawę z dnia 26 maja 1982 r. — Prawo o adwokaturze (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1999 z późn. zm.), zwaną dalej „*upa*”.

¹¹ Zob. ustawę z dnia 6 lipca 1982 r. o radcach prawnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 233 z późn. zm.), zwaną dalej „*urp*”.

¹² Zob. ustawę z dnia 11 kwietnia 2001 r. o rzecznikach patentowych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 221 z późn. zm.), zwaną dalej „*urzp*”.

¹³ Zob. ustawę z dnia 5 lipca 1996 r. o doradztwie podatkowym (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 794 z późn. zm.), zwaną dalej „*udp*”.

¹⁴ Zob. ustawę z dnia 14 lutego 1991 r. — Prawo o notariacie (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1796 z późn. zm.), zwaną dalej „*upn*”.

¹⁵ Na temat wzajemnych relacji do siebie tych pojęć zob. bliżej: A. Krasnowolski, *Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy*, Warszawa 2013, s. 3 n.

¹⁶ Zob. ustawę z dnia 6 marca 2018 r. — Prawo przedsiębiorców (Dz.U. z 2018, poz. 646), zwaną dalej „*upp*” oraz ustawę z dnia 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 1829 z późn. zm.), zwaną dalej „*usdg*”.

nym rynku usług prawniczych¹⁷ oraz przez osoby wykonujące zawody regulowane na rzecz innych zawodów regulowanych. Podwyższona ochrona odbiorców usług prawniczych świadczonych na regulowanym rynku usług prawniczych została ustanowiona jednak nie tyle z powodu faktycznie słabszej pozycji usługobiorców w stosunkach umownych, ale przede wszystkim z uwagi na szczególnie publiczno-prawne powinności usługodawców wykonujących zawody zaufania publicznego.

Umowy o świadczenie usług prawniczych mogą być zawierane w każdym z kodeksowych trybów, tj. ofertowym (zob. art. 66 n. k.c.), przetargu (zob. art. 70¹ n. k.c.) oraz negocjacji (zob. art. 72 k.c.). W oparciu o zasadę swobody umów dopuszczalne jest również łączenie różnych trybów zawarcia umowy. Przepisy szczególne mogą jednak wymuszać zachowanie określonych trybów zawarcia umowy, np. w obszarze tzw. zamówień publicznych. Zgodnie z ustawą — Prawo zamówień publicznych (zob. art. 2 pkt 10 i 13, art. 3 i art. 4 uzp) usługi prawnicze zostały objęte zakresem jej stosowania z wyjątkiem zamówień, których wartość nie przekracza równowartości w złotych 30 000 euro oraz zamówień dotyczących usług arbitrażowych i pojednawczych niezależnie od ich wartości. Z zastrzeżeniem pewnych ograniczeń wynikających z przepisów i norm etycznych regulujących wykonywanie niektórych zawodów prawniczych¹⁸, umowy o świadczenie usług prawniczych mogą być zawierane przy wykorzystaniu rozmaitych sposobów, w szczególności przy użyciu wzorców umownych (zob. art. 384 n. k.c.), środków komunikacji elektronicznej (zob. art. 66¹ k.c.), automatów, za pomocą kontaktów osobistych oraz przy pomocy różnych pośredników (art. 353¹ k.c. i art. 758 n. k.c.) i zastępców (art. 738 k.c.), a także na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa¹⁹.

Jak już wcześniej zaznaczono, obowiązujące przepisy nie przewidują jakiegos jedyne go stypizowanego rodzaju umowy o świadczenie usług prawniczych. Ponieważ samo pojęcie usług prawniczych oparte jest na otwartej liście różnego rodzaju czynności związanych z subsumpcjonalnym stosowaniem prawa w interesie określonych podmiotów, obiektywnie nie jest możliwe stworzenie zamkniętego

¹⁷ Nieregulowany rynek usług prawniczych jest tworzony przez usługodawców, którzy świadczą usługi prawnicze wyłącznie w oparciu o zasadę wolności gospodarczej oraz swobodę umów i nie wykonują zawodów zaufania publicznego.

¹⁸ Tytułem przykładu można wskazać na § 23b Kodeksu Etyki Adwokackiej zawierający zakaz proponowania usług w ofercie skierowanej do osób, które uprzednio nie wyraziły wyraźnie takiego życzenia oraz zakaz zlecania osobom trzecim rozpowszechniania informacji o adwokacie — zob. opublikowany na <http://www.nra.pl/> Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej), zwany dalej „kea”, a także art. 35 pkt 5 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego przewidujący zakaz inspirowania przez radcę prawnego wydawania pozytywnych opinii, komentarzy, poleceń, rekomendacji bądź referencji dotyczących wykonywania zawodu przez siebie lub inne osoby, z którymi na podstawie przepisów prawa wspólnie radca prawny może wykonywać zawód (zob. tekst Kodeksu Etyki Radcy Prawnego, zwany dalej „kerp”, opublikowany na <http://www.kirp.pl/>).

¹⁹ Zob. art. 66 § 2 k.c. oraz art. 12 n. ustawy z dnia 30 maja 2014 r. prawach konsumenta (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz. 683 z późn. zm.).

katalogu umów stanowiących podstawę ich świadczenia. Subsumcjonalne stosowanie prawa (zwane też niekiedy kwalifikacją prawną) polega bowiem na indywidualizacji i konkretyzacji nieograniczonej liczby norm generalnych i abstrakcyjnych, wchodzących w skład danego systemu prawnego. W praktyce obrotu podstawę świadczenia usług prawniczych najczęściej stanowią jednak umowy nienazwane, mające za przedmiot świadczenia głównego różnego rodzaju czynności faktyczne. Czynności prawne, o ile w ogóle w nich występują, mają charakter podporządkowany, służący spełnieniu głównego świadczenia umowy oraz celu jej zawarcia. Umowy tego rodzaju mieszczą się w reżimie umów o świadczenie usług, do których stosuje się odpowiednio przepisy o zleceniu (zob. art. 750 k.c.)²⁰. Przykładowo można do niej zaliczyć umowy dotyczące doradztwa prawnego, consultingu, ustalania stanu faktycznego i prawnego, kontroli i nadzoru prawnego, zarządzania ryzykiem prawnym czy też asystowania, a nawet zastępowania klientów przy różnego rodzaju czynnościach związanych ze stosowaniem prawa²¹. Stosownie do treści art. 750 k.c. unormowania tego przepisu nie powinno się jednak stosować do umów nazwanych. Pomimo dyskusyjności zagadnienia dopuszczalne wydaje się natomiast czynienie użytku z unormowania art. 750 k.c. w przypadku kontraktów mieszanych, choćby składały się one tylko częściowo lub nawet wyłącznie z różnych umów nazwanych. Jak już bowiem wcześniej stwierdzono, wszystkie kontrakty mieszane, niezależnie od swej indywidualnej konfiguracji, kwalifikowane są jako umowy nienazwane, które jako takie są nieuregulowane przepisami, pomimo iż można do nich stosować bezpośrednio lub odpowiednio przepisy normujące poszczególne typy umów nazwanych²².

Umowy o świadczenie usług prawniczych mogą mieć również na celu dokonywanie w imieniu lub/i na rzecz usługobiorców wyłącznie lub w przeważającej części różnego rodzaju czynności prawnych. W takim przypadku znajdują zastosowanie przepisy regulujące umowę zlecenia (zob. art. 734 n. k.c.). Wykonywanie umowy zlecenia przez usługodawców polega najczęściej na zastępowaniu usługobiorców przy dokonywaniu w ich imieniu i na ich rachunek czynności zarówno materialnoprawnych, jak i procesowych. Zlecenie może jednak obejmować również bezstronne działanie na rzecz usługobiorców, które nie polega na ich zastępowaniu²³ (dotyczy to np. czynności notarialnych, arbitrażowych czy media-

²⁰ Zob. bliżej na temat tej kategorii umów L. Ogieńko, *Usługi jako przedmiot stosunków cywilnoprawnych*, Katowice 1989, s. 3 n. oraz M. Grochowski, *Zagadnienia prawne w orzecznictwie SN. „Nieregulowane” umowy o świadczenie usług na gruncie art. 750 KC*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 23, s. 1282 n.

²¹ Por. L. Stecki, *Consulting*, t. 2, Toruń 1997, s. 289 n.; L. Nowakowski, *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej z tytułu wykonywania zawodu adwokata — wybrane problemy*, „Palestra” 2006, nr 1–2, s. 26 n. oraz S.W. Ciupa, *Umowy o świadczenie pomocy prawnej*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, Warszawa 2013, s. 85 n.

²² Por. B. Gawlik, *op. cit.*, s. 25 n. oraz Z. Radwański, *Uwagi o umowach mieszanych...*, s. 99 n.

²³ Por. L. Ogieńko, [w:] *Prawo zobowiązań — część szczegółowa. System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rąbski, Warszawa 2011, s. 556 n.

cyjnych). Umowy zlecenia wykonania lub przygotowania określonych czynności prawnych mogą przewidywać również dokonywanie różnego rodzaju czynności faktycznych. W takim przypadku czynności faktyczne mają jednak charakter podporządkowany w strukturze zobowiązania i odgrywają rolę jedynie pomocniczą przy dokonywaniu czynności prawnych powierzonych usługodawcom. Do zastępowania usługobiorcy konieczna jest co najmniej ograniczona zdolność do czynności prawnych (zob. art. 100 k.c. oraz art. 734 § 2 k.c. w zw. z art. 747 i 748 k.c.), a w wypadku gdy zastępstwo świadczone jest w ramach czynności zawodowych profesjonalnych pełnomocników (np. adwokatów lub radców prawnych) przepisy szczególne przewidują wymóg posiadania przez nich pełnej zdolności do czynności prawnych. Zastępstwo może być bezpośrednie, jeśli połączone jest jednocześnie z umocowaniem do dokonania czynności prawnej w imieniu usługobiorcy lub pośrednie, jeśli usługodawca nie ma takiego umocowania. Zgodnie z art. 734 § 2 k.c. w sytuacji, w której strony nie umówiły się inaczej, zlecenie obejmuje umocowanie do dokonania czynności prawnej w imieniu usługobiorcy, co nie uchybia przepisom o formie pełnomocnictwa. W razie zatem zlecenia usługi bezpośredniego zastępowania usługobiorcy (np. przy czynności zbycia nieruchomości) konieczne jest zawarcie umowy zlecenia lub udzielenie pełnomocnictwa w formie aktu notarialnego (zob. art. 99 § 1 w zw. z art. 158 § 1 k.c.). Z przepisów szczególnych może ponadto wynikać, że do zastępowania usługobiorcy przed sądami przez profesjonalnych pełnomocników konieczne jest zachowanie formy tzw. pełnomocnictwa procesowego²⁴ oraz dokonanie czynności w dopuszczalnej formie organizacyjnoprawnej wykonywania zawodu (zob. art. 89 § 1 k.p.c. w zw. z art. 4a upa, art. 8 urp, art. 4 ust. 2 w zw. z art. 5 urzp oraz art. 27 udp). Usługodawca, który nie ma umocowania do dokonywania czynności w imieniu usługobiorcy, jest zastępcą pośrednim działającym we własnym imieniu, ale na rachunek usługobiorcy. Zastępca pośredni zobowiązany jest wydać wszystko, co przy wykonaniu zlecenia uzyskał dla usługobiorcy (zob. art. 740 k.c.) i może domagać się od niego, aby ten zwolnił go od zobowiązań, które zaciągnął w imieniu własnym w celu należytego wykonania zlecenia (zob. art. 742 k.c.). Niezależnie jednak od tego, o jaką postać zlecenia chodzi, na gruncie obowiązujących przepisów nie ma przeszkód, aby umowę zlecenia, podobnie jak i inne umowy nazwane, przyporządkować do grupy umów o świadczenie usług. W świetle przepisów kodeksu cywilnego usługi dzielą się bowiem na takie, które są regulowane przepisami, oraz takie, które nie zostały unormowane w przepisach. Zgodnie z art. 750 k.c. do tych ostatnich należy stosować przepisy o zleceniu w sposób odpowiedni, a więc przy uwzględnieniu specyfiki poszczególnych umów nienazwanych.

Zarówno umowy zlecenia, jak i umowy o świadczenie usług, o których mowa w art. 750 k.c., kreują zobowiązanie tzw. starannego działania. Oznacza to, że

²⁴ Wymóg ten potwierdza orzecznictwo Sądu Najwyższego. Zamiast wielu zob. wyrok SN z dnia 29 listopada 2006 r., II CSK 208/06, Lex nr 233061.

osiągnięcie określonego rezultatu nie jest koniecznym warunkiem prawidłowego wykonania umowy, rozumianego jako jej element konstrukcyjny objęty konsensem stron. Przeciwnie, w świetle granic swobody umów wyznaczonych przez naturę stosunku zobowiązaniowego nie można pod rygorem nieważności czynności prawnej w całości lub w części uzależniać zawarcia wymienionych umów od osiągnięcia oznaczonego rezultatu (zob. art. 353¹ w zw. z art. 58 k.c.). Dopuszczalne jest natomiast zobowiązanie się do dodatkowego wynagrodzenia o charakterze premii (tzw. *pactum de quota litis* czy *success fee*) w razie, gdy podejmowane starania usługodawcy doprowadzą do wystąpienia określonych efektów²⁵. Zobowiązanie tego rodzaju nie ma jednak charakteru głównego, lecz uboczny i nie wpływa na kwestię oceny wykonania umowy. W razie nieuzyskania rezultatu usługodawca nie ponosi bowiem odpowiedzialności z tego tytułu, jeśli zachował należytą staranność, nawet wówczas gdy osiągnięcie takiego efektu było obiektywnie możliwe.

Do umów kreujących zobowiązanie starannego działania należy także umowa o pracę. Zasadniczo na jej podstawie można wykonywać różne czynności wchodzące w zakres pojęcia usług prawnych z wyjątkiem czynności przewidzianych w przepisach szczególnych. Tytułem przykładu należy wskazać na przewidziany w art. 4b ust. 1 pkt 1 upa zakaz wykonywania w stosunku pracy czynności zawodowych przez adwokatów. Wyjątki tego rodzaju są jednak odosobnione i większość zawodów prawnych może dokonywać czynności zawodowych w ramach zatrudnienia pracowniczego²⁶. Dotyczy to również wszystkich innych osób fizycznych wykonujących w zatrudnieniu pracowniczym czynności będące przedmiotem nieregulowanych usług prawnych. Choć z formalnego punktu widzenia umowy o pracę nie stanowią usług i nie mogą być kwalifikowane jako umowy o świadczenie usług, to jednak pokrewieństwo obu tych kategorii umów oraz wspólne ich cechy charakterystyczne na poziomie branżowym mogą uzasadniać istnienie podobnych odrębności w zakresie ograniczeń swobody kształtowania wynikających z nich

²⁵ Dopuszczalność wynagrodzenia za uzyskanie oznaczonego rezultatu w umowach o świadczenie usług prawnych została potwierdzona w orzecznictwie (zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 20 września 2012 r., ACa 823/12, <http://orzeczenia.krakow.sa.gov.pl>). Przewidują ją również kodeksy etyczne niektórych zawodów świadczących usługi prawne (zob. np. art. 36 ust. 3 kerp). W każdym jednak przypadku możliwość uzależnienia wynagrodzenia od zaistnienia umówionego rezultatu w umowach kreujących zobowiązanie starannego działania dotyczy wyłącznie wynagrodzenia dodatkowego, a nie podstawowego, z wyjątkiem jedynie sytuacji przewidzianej w art. 5 ustawy z dnia 17 grudnia 2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U. z 2010 r., nr 7, poz. 44 z późn. zm.).

²⁶ Na temat wykonywania zawodów prawnych na podstawie umowy o pracę zob. J. Borowicz, *Wykonywanie zawodu doradcy podatkowego w ramach stosunku pracy — zagadnienia wybrane*, PiZS 2015, nr 7, s. 7 n.; *idem*, *Status prawny rzecznika patentowego zatrudnionego w ramach stosunku pracy*, PiZS 1994, nr 7 n., s. 58; *idem*, *Szczególna ochrona trwałości stosunku pracy pracownika wykonującego wolny zawód*, PiZS 2009, nr 4, s. 17 n. oraz Z. Klatka, J. Łoziński, *Status radcy prawnego jako pracownika*, „Monitor Prawa Pracy” 2005, nr 3, s. 72 n.

umownych stosunków zobowiązaniowych. Należy przyjąć bowiem, że na gruncie wartości konstytucyjnych osoby wykonujące jednakowe czynności powinny być tak samo traktowane w świetle wymaganych standardów branżowych, niezależnie od tego, jaki rodzaj umowy stanowi podstawę ich świadczenia.

Niektóre umowy o świadczenie usług prawniczych jako główny cel zobowiązania usługodawcy mogą przewidywać także wykonanie określonych rezultatów, co uzasadnia stosowanie do nich przepisów regulujących umowę o dzieło (art. 627 n. k.c.). W umowie tego rodzaju przedmiotem świadczenia usługodawcy jest skonkretyzowana i zmaterializowana postać usługi, np. utrwalona na trwałym nośniku opinia prawna. Umowa o dzieło jest umową rezultatu, ponieważ uzyskanie umówionego efektu, a nie jedynie zachowanie należytej staranności jest konieczne do wykonania zobowiązania i uwolnienia się od odpowiedzialności kontraktowej²⁷. Przy dziele materialnym można podzielić pogląd, według którego kryterium odróżnienia umowy o dzieło od umowy o świadczenie usług stanowi między innymi możliwość poddania umówionego rezultatu sprawdzianowi na istnienie wad fizycznych²⁸. Wady tego rodzaju bowiem mogą powstać tylko w przypadku materialnych rezultatów świadczenia. Dzieło może mieć jednak charakter nie tylko materialny, lecz również niematerialny. W sytuacji gdy jest ustalonym i zindywidualizowanym rezultatem pracy twórczej autora, może stanowić utwór w rozumieniu prawa autorskiego (zob. art. 1 pr. aut.)²⁹. Korzystanie przez poszczególne wytwory pracy usługodawcy świadczącego usługi prawnicze z ochrony prawno-autorskiej jest kwestią faktyczną, niezależną od woli stron umowy oraz niemożliwą do przesądzenia *a priori*, przy czym może ono wystąpić nie tylko w umowach o dzieło, ale również w umowach o świadczenie usług, zlecenia, a także w umowach o pracę. W związku z tym w orzecznictwie można spotkać różne rozstrzygnięcia, z jednej strony uznające np. stworzoną Specyfikację Istotnych Warunków Zamówienia (SIWZ) za przedmiot praw autorskich³⁰, z drugiej strony kwestionujące prawno-autorski charakter opinii i raportów biegłych rewidentów³¹.

Jak już wcześniej zaznaczono, na rynku usług prawniczych najczęściej występują umowy mieszane, łączące świadczenia charakterystyczne dla różnych typów i rodzajów już wskazanych umów nazwanych lub/i nienazwanych. Na przykład umowa powierzająca prowadzenie procesu cywilnego w imieniu usługobiorcy może obejmować dokonywanie czynności prawnych charakterystycznych dla

²⁷ Por. A. Brzozowski, [w:] *Prawo zobowiązań — część szczegółowa. System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rąbski, s. 368 n.

²⁸ Por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 30 września 2010 r., I ACa 572/10, Lex nr 756665.

²⁹ Zob. art. 1 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jedn. Dz.U. z 2016 r., poz. 666 z późn. zm.), zwanej dalej „pr. aut.”.

³⁰ Zob. wyrok SN z dnia 27 lutego 2009 r., V CSK 337/08, Lex nr 488738.

³¹ Zob. wyrok NSA w Krakowie z dnia 19 lutego 1997 r., I SA/Kr 1062/96, Lex nr 29303 oraz wyrok NSA w Lublinie z dnia 15 kwietnia 1998 r., I SA/Lu 306/97, Lex nr 33593.

umowy zlecenia (zob. art. 734 n. k.c.), świadczenie czynności faktycznych charakterystycznych dla umów o świadczenie usług (zob. art. 750 k.c.) oraz świadczenie rezultatów materialnych i niematerialnych właściwych zarówno dla umów o dzieło (zob. art. 627 n. k.c.), jak również dla umów regulowanych przepisami ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, będącymi przynajmniej częściowo *lex specialis* względem kodeksowej umowy o dzieło (zob. art. 41 n. pr. aut.). Nie ma również przeszkód, aby w ramach świadczenia usług prawniczych można było stosować przepisy normujące również inne rodzaje umów, w szczególności umowę sprzedaży i licencji (zob. art. 535 n. k.c. w zw. z art. 41 n. pr. aut.). W zależności od treści poszczególnych umów o świadczenie usług prawniczych oraz struktury i relacji względem siebie wynikających z nich świadczeń do jednej i tej samej umowy mogą mieć zatem zastosowanie przepisy regulujące różne typy i rodzaje umów w przypadku istnienia równorzędności świadczeń (tzw. kombinowana metoda wykładni) lub przepisy regulujące tylko jeden albo kilka z nich w wypadku, gdy świadczenia właściwe dla innych umów mają charakter podporządkowany względem świadczenia głównego (tzw. metoda absorpcji). Możliwa jest też sytuacja, w której do umowy o świadczenie usług prawniczych znajdują zastosowanie przepisy regulujące inną umowę w drodze analogii³², np. przepisy o prowadzeniu bankowego rachunku powierniczego (zob. art. 725 n. k.c.) czy przepisy o przechowaniu (zob. art. 843 n. k.c.). Ze względu na okoliczność, że w umowach o świadczenie usług prawniczych o charakterze mieszanym tylko niektóre przejawy świadczenia usługodawcy mogą stanowić rezultaty właściwe dla umowy o dzieło oraz mogą być przedmiotem praw autorskich, a także z uwagi na odmienny reżim prawny zobowiązań starannego działania i rezultatu oraz różne obciążenia fiskalne tych przejawów w zakresie ubezpieczeń społecznych i opodatkowania, występuje praktyczna konieczność ich wyodrębnienia, ewidencjonowania i osobnego przekazywania usługobiorcom.

Cechą specyficzną wszystkich kontraktów przynależnych do grupy umów o świadczenie usług prawniczych jest również co do zasady osobisty charakter świadczenia usługodawcy. Zgodnie z art. 738 § 1 k.c. może on powierzyć wykonanie swojego zlecenia osobie trzeciej tylko wtedy, gdy wynika to z umowy lub zwyczaju albo gdy jest do tego zmuszony przez okoliczności. Przepis ten, pomimo że dotyczy wprost umowy zlecenia, na mocy art. 750 k.c. ma odpowiednie zastosowanie do wszystkich umów o świadczenie usług, które nie są uregulowane innymi przepisami. W umowach o dzieło osobisty charakter świadczenia może wynikać z treści umowy lub właściwości świadczenia usługodawcy (zob. art. 356 § 1 w zw. z art. 645 § 1 k.c.). Dotyczy to odpowiednio również wszelkich umów o charakterze prawn-autorskim, a także umów nienazwanych i mieszanych, do których przedstawione przepisy mogą być stosowane zgodnie z uznawanymi kon-

³² Na temat metody kombinowanej, absorpcji i analogii zob. bliżej Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1977, s. 238 n.

cepcjami wykładni oświadczeń woli. Niezależnie od tego, czy usługodawcą jest osoba fizyczna, czy też jednostka organizacyjna, osobisty charakter jego świadczenia nie stoi jednak na przeszkodzie możliwości posługiwania się przez usługodawcę przy wykonywaniu umowy różnego rodzaju pomocnikami. Osoby te wykonują czynności pod kierownictwem i nadzorem usługodawcy, który za działania lub zaniechania pomocników odpowiada jak za swoje własne zachowania (zob. art. 474 k.c.). Pomocnikiem może być zarówno pracownik usługodawcy, jak i jego zleceniobiorca i to bez względu na to, czy prowadzi on działalność gospodarczą. Nie ma również żadnych przeszkód, aby pomocnikiem usługodawcy był także jego zastępca, w szczególności jeśli prowadzi on działalność gospodarczą oraz ma odpowiednie uprawnienia zawodowe przynajmniej w części tożsame z uprawnieniami zawodowymi usługodawcy, jeśli są one wymagane do wykonania zlecenia usługobiorcy. Kwestia ta ma doniosłe znaczenie praktyczne, ponieważ usługodawca może nie odpowiadać za działania lub zaniechania prawidłowo ustanowionego zastępcy, chyba że ponosi winę w jego wyborze (np. ustanowił zastępcę niespecjalizującego się w dziedzinie dotyczącej powierzonej sprawy) lub nie zawiadomił niezwłocznie dającego zlecenie o osobie i miejscu zamieszkania zastępcy. Z kolei substytut z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania odpowiada zarówno przed usługodawcą, jak i przed usługobiorcą. Na ograniczenie odpowiedzialności usługodawcy nie może się jednak powołać przed usługobiorcą w przypadku, gdy doszło do niedozwolonej substytucji lub gdy usługodawca nie zawiadomił usługobiorcy o swoim zastępcy oraz miejscu jego zamieszkania. W takiej sytuacji usługodawca i jego zastępca ponoszą odpowiedzialność solidarną wobec usługobiorcy (zob. art. 738 § 2 k.c.). Wymóg osobistego świadczenia usługodawcy jako zasada w umowach o świadczenie usług prawnych jest wyrazem ochrony stosunku zaufania i lojalności kontraktowej.

Umowy o świadczenie usług prawnych mogą być zawierane na czas nieoznaczony lub oznaczony. W przypadku umów ograniczonych czasowo końcowy termin obowiązywania umowy może zostać oznaczony datą lub określonym zdarzeniem, a także być połączony z wykonaniem powierzonego zadania lub dzieła. Umowy o świadczenie usług prawnych mogą mieć też charakter umów stałych (ciągłych, powtarzalnych) oraz jednorazowych. W praktyce obrotu często jednak są źródłem stosunków zobowiązaniowych o charakterze ciągłym, a także ramowym, będącym podstawą nawiązywania powtarzalnych stosunków jednostkowych. W każdym jednak razie z uwagi na konieczność utrzymania zaufania pomiędzy stronami wszystkie umowy o świadczenie usług prawnych można stosunkowo łatwo rozwiązać i to bez względu na odmienną treść konkretnych postanowień umownych (zob. np. art. 644 k.c. oraz art. 746 w zw. z art. 750 k.c.).

Umowy o świadczenie usług prawnych co do zasady są umowami odpłatnymi. W umowach zlecenia, umowach o świadczenie usług oraz w umowach o przeniesienie majątkowych praw autorskich i umowach licencyjnych (upoważniających do korzystania z utworu) strony mogą się jednak umówić na świad-

czenia nieodpłatne (zob. art. 735 § 1 i art. 750 k.c. oraz art. 43 ust. 1 pr. aut.). Nie jest natomiast możliwe umówienie się o świadczenie nieodpłatne w umowie o dzieło, albowiem wynagrodzenie należy do elementów przedmiotowo istotnych tej umowy (zob. art. 627 k.c.). W przypadku, gdy strony w granicach swobody kształtowania stosunku zobowiązaniowego nie postanowiły wyrażnie o nieodpłatności świadczenia usługodawcy ani nie określiły w umowie jego wynagrodzenia, obowiązujące przepisy przewidują podstawy ustalenia wysokości wynagrodzenia. W umowach zlecenia oraz w umowach o świadczenie usług, jeżeli nie ma obowiązującej taryfy³³, a nie umówiono się co do wysokości wynagrodzenia, usługodaw-

³³ W odniesieniu do usług prawniczych taką taryfę przewidują w zasadzie jedynie przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 czerwca 2004 r. w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r., poz. 237 z późn. zm.). Stawki wynagrodzenia przewidziane w tych przepisach mają charakter maksymalny, co oznacza, że umowa o wynagrodzenie wyższe od stawek maksymalnych w części dotyczącej nadwyżki jest nieważna i strony mogą domagać się od notariusza zwrotu tej nadwyżki na podstawie przepisów o nienależnym świadczeniu (zob. art. 353¹ k.c. w zw. z art. 410 n. k.c.). Brakuje natomiast podstaw do stosowania przepisu art. 538 k.c., który wprost odnosi się do skutków otrzymania ceny wyższej niż maksymalna, albowiem dotyczy on jedynie umów sprzedaży oraz innych kontraktów, do których przepisy nakazują stosowanie przepisów regulujących sprzedaż (np. umów dostawy). Przepisy o stawkach maksymalnych stanowią więc ograniczenie swobody umów. Jest to jednak ograniczenie jednokierunkowe, ponieważ nie ma przeszkód, aby umówić się o wynagrodzenie niższe, a nawet zrezygnować z wynagrodzenia. Samorząd zawodowy notariuszy w Kodeksie Etyki Zawodowej Notariusza bezpodstawnie i sprzecznie z obowiązującymi przepisami traktował stawki taksy notarialnej jak ceny sztywne (zob. art. 537 § 1 k.c.). W tej kwestii wypowiedział się Sąd Najwyższy (zob. wyrok SN z dnia 7 kwietnia 2004 r., III SK 28/04, OSNP 2005/3/47 oraz uchwałę SN z dnia 23 września 2009 r., I KZP 7/09, OSNKW 2009/10/83). Zgodnie z przepisami art. 735 § 2 oraz art. 750 k.c. w przypadku gdy umowa milczy w przedmiocie wynagrodzenia lub nie rozstrzyga obowiązku jego ponoszenia lub nie ustala podstaw jego wysokości, wynagrodzenie powinno odpowiadać wykonanej pracy. Możliwe jest więc kwestionowanie pobranego wcześniej wynagrodzenia, jeśli nie stanowi ono ekwiwalentu wykonanej pracy (tak np. wyrok SA w Warszawie z dnia 15 lutego 2006 r., I A Ca 897/05, Lex nr 198623; zob. również głosę aprobowaną do tego orzeczenia M. Niedośpiała, OSA 2007/6/88 oraz głosę krytyczną M. Leśniaka, „Rejent” 2007, nr 11, s. 144–153). Brak postanowień o wynagrodzeniu w umowach o świadczenie usług notarialnych jest natomiast przypadkiem często spotykanym, ponieważ z uwagi na wykonywanie przez notariusza władzy publicznej przez długi czas uznawano, że relacje notariusza ze stronami czynności notarialnych mają charakter publicznoprawny. Kwestię tę jednak obecnie wyrażnie przesądza ustawa Prawo o notariacie, stanowiąc, że notariuszowi za dokonanie czynności notarialnych przysługuje wynagrodzenie określone na podstawie umowy ze stronami czynności, nie wyższe niż maksymalne stawki taksy notarialnej właściwe dla danej czynności (art. 5 § 1 upn). Nieco inny charakter mają natomiast przepisy rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. z 2015 r., poz. 1800 z późn. zm.), rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (Dz.U. z 2015 r., poz. 1804 z późn. zm.), rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie opłat za czynności rzeczników patentowych (Dz.U. z 2017 r., poz. 881 z późn. zm.) oraz rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 stycznia 2011 r. w sprawie opłat za czynności doradcy podatkowego w postępowaniu przed sądami administracyjnymi oraz szczegółowych zasad ponoszenia kosztów pomocy prawnej udzielonej przez doradcę podatkowego z urzędu (Dz.U. Nr 31, poz. 153). Wymienione przepisy,

cy należy się wynagrodzenie odpowiadające wykonanej pracy (zob. art. 735 § 2 oraz art. 750 k.c.). W umowach o przeniesienie majątkowych praw autorskich oraz w umowach licencyjnych wynagrodzenie określa się z uwzględnieniem zakresu udzielonego prawa przez usługodawcę oraz korzyści wynikających z korzystania z utworu przez usługobiorcę (zob. art. 43 ust. 2 pr. aut.). W umowach o dzieło w razie wątpliwości poczytuje się, że strony miały na myśli zwykłe (przeciętne) wynagrodzenie za dzieło danego rodzaju, a jeśli nie da się w ten sposób ustalić wysokości wynagrodzenia, usługodawcy należy się takie wynagrodzenie, które odpowiada uzasadnionemu nakładowi pracy oraz innym nakładom poniesionym na stworzenie dzieła (zob. art. 628 § 1 k.c.).

Przy wykonywaniu wszystkich umów związanych ze świadczeniem usług prawniczych usługodawcy zobowiązani są do zachowania należytej staranności, którą w zakresie prowadzonej przez nich działalności gospodarczej określa się przy uwzględnieniu jej zawodowego (profesjonalnego) charakteru (zob. art. 355 k.c.). W przypadku usługodawców wykonujących zawody zaufania publicznego należyta staranność ocenia się również w świetle reguł pozaprawnych³⁴, do których odsyłają przepisy regulujące te zawody, w szczególności wynikających z roty ślubowania zawodowego oraz zasad etyki zawodowej (zob. art. 5 upa, art. 3 ust. 2 i art. 27 ust. 1 urp, art. 22 ust. 1 urzp, art. 8 ust. 2 udp oraz art. 15 ust. 1 upn). Należy przy tym zaznaczyć, że ta podwyższona lub adekwatna (w zależności od punktu odniesienia) miara staranności usługodawców wykonujących zawody zaufania publicznego ma zastosowanie do wszystkich ich czynności zawodowych, w tym również usług świadczonych na rzecz innych usługodawców oferujących usługi prawnicze³⁵. Jak już wspomniano, zwiększony zakres odpowiedzialności

pomimo że przewidują stawki minimalne i maksymalne, to jednak nie stanowią ograniczenia swobody umów (zob. art. 353¹ k.c.), lecz są podstawą zasądzenia odpowiednich kwot przez sądy i inne organy na rzecz stron postępowania jedynie w związku ze świadczeniem usług przez adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych i doradców podatkowych. Kwalifikację taką potwierdził minister sprawiedliwości w piśmie z dnia 19 grudnia 2012 r. (DPK-II-072-2/12) w odpowiedzi na pismo Rzecznika Praw Obywatelskich dotyczące propozycji nowelizacji (RPO-702876-III/12/KP/LN). Ograniczenie swobody umów w zakresie określenia wysokości wynagrodzenia za usługi prawnicze może natomiast wynikać z przepisów ogólnych, w szczególności z treści art. 353¹ k.c. W celu zmniejszenia wysokości wynagrodzenia usługobiorcy mogą także potencjalnie powoływać się na instytucję wad oświadczenia woli (zob. art. 82 n. k.c.), wyzysku (art. 388 k.c.), nadzwyczajnej zmiany stosunków (zob. art. 357¹ k.c.) oraz wad dzieła (zob. art. 637 § 2 k.c.).

³⁴ W przypadku innych wykonawców usług prawniczych reguły pozaprawne mogą być brane pod uwagę co najwyżej przy ocenie ich należytej staranności, jeśli sami dobrowolnie zobowiązali się do ich stosowania albo możliwe jest stwierdzenie, że stały się one ustalonymi zwyczajami w rozumieniu przepisów art. 56, 65 § 1 oraz art. 354 k.c.

³⁵ Na temat reguł odpowiedzialności profesjonalnych pełnomocników zob. w szczególności: wyrok SN z dnia 15 marca 2012 r., ICSK 330/11, OSP 2012/12, s. 861 n.; wyrok SN z dnia 19 grudnia 2012 r., II CSK 219/12, OSNC 2013/7-8/91; wyrok SN z dnia 16 czerwca 2010 r., I CSK 481/09, <http://www.sn.pl/>; wyrok SN z dnia 5 czerwca 2007 r., I CSK 86/07, <http://www.sn.pl/> oraz wyrok SN z dnia 18 kwietnia 2002 r., II CKN 1216/00, OSNC 2003/4/58. Por. T. Szancilo,

usługodawców wykonujących zawody zaufania publicznego nie jest bowiem zależny od tego, kto jest odbiorcą ich usług, w szczególności zaś od statusu profana usługobiorcy, tak jak ma to miejsce w przypadku zwiększonej ochrony konsumentów. Usługodawcy odpowiadają wobec usługobiorców nie tylko z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania wynikającego z umowy, w tym także zobowiązania, którego treść została dookreślona na podstawie reguł pozaprawnych (zob. art. 471 k.c. w zw. z art. 56 i 65 § 1 k.c.), ale również z tytułu zawinionego wyrządzenia im szkody przy świadczeniu usług w związku z naruszeniem obowiązujących przepisów, zasad współżycia społecznego oraz reguł etyki³⁶ (zob. art. 415 k.c.). Usługodawcy mogą również odpowiadać na podstawie przepisów o prowadzeniu cudzych spraw bez zlecenia, jeżeli bez umowy świadczyli usługi na rzecz usługobiorców (zob. art. 752 i n. k.c.). Odpowiedzialności takiej nie ponoszą jednak usługodawcy, którzy wykonują usługi na rzecz usługobiorców wprowadzić bez formalnie zawartej umowy, ale na podstawie przepisów ustawy lub decyzji sądu, które wyjątkowo również mogą stanowić podstawę nawiązania stosunków zobowiązaniowych (zob. np. art. 94 § 2 oraz art. 118 k.p.c.). W odniesieniu do reguł świadczenia usług prawniczych oraz odpowiedzialności usługodawców pewną specyfikę zawierają ponadto inne przepisy procedur cywilnych, administracyjnych i karnych, przepisy regulujące formy organizacyjno-prawne świadczenia usług prawniczych, zasady etyki i pragmatyki zawodowej (tzw. deontologia zawodowa), a także różne rozproszone przepisy dotyczące poszczególnych usług prawniczych, świadczonych zarówno w ramach wykonywania zawodów regulowanych, jak i na zasadach ogólnych opartych wyłącznie na wolności gospodarczej i swobodzie umów.

Wziąwszy pod uwagę dotychczasowe ustalenia, należy opowiedzieć się nie tylko za doktrynalnym, lecz także normatywnym wyróżnieniem grupy umów o świadczenie usług prawniczych. Obecnie bowiem występuje zbyt duże zróżnicowanie ich regulacji w odniesieniu do podstawowych standardów świadczenia usług prawniczych. Brakuje dostatecznego uzasadnienia, aby w kwestiach elementarnych wyznaczających istotę usług prawniczych i wpływających na ich bezpieczeństwo odmiennie i niejednolicie traktować poszczególnych usługodawców, niezależnie od tego, czy wykonują oni usługi na nieregulowanym, czy regulowanym rynku usług prawniczych. Wydaje się przy tym, że nieregulowany

Odpowiedzialność cywilna radcy prawnego i adwokata za błędy procesowe, „Palestra” 2013, nr 1–2, s. 123 n.; M. Mikołajewicz, *Odpowiedzialność adwokata w zależności od formy wykonywanego zawodu*, „Studia Iuridica Toruniensia”, t. V, Toruń 2009, s. 165 n. oraz H. Czerwińska, *Odpowiedzialność cywilna adwokata na tle ubezpieczenia OC — uwagi w świetle wybranych orzeczeń sądowych*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 1, s. 45 n.

³⁶ Warto odnotować, że dopuszczalność odpowiedzialności deliktowej w związku z naruszeniem zasad wykonywania zawodu, określonych w obowiązujących przepisach oraz w unormowaniach etyki zawodowej, potwierdził Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 1 grudnia 2006 r., I CSK 315/06, OSNC 2007/11/169.

rynek usług prawniczych powinien zostać objęty ramami działalności regulowanej w rozumieniu ustawy — Prawo przedsiębiorców i stanowić wyjątek, którego zakres powinien być uzasadniony interesem publicznym w wyższym stopniu aniżeli tworzenie wymogów kwalifikacyjnych będących obecnie podstawą wyróżnienia regulowanego rynku usług prawniczych. W niezbędnym zakresie należy rozważyć również formalne poddanie tego rynku unormowaniom deontologii prawniczej. Podstawowe standardy etyki i pragmatyki prawniczej powinny towarzyszyć wszystkim usługom prawniczym, a nie tylko wykonywanym w ramach zawodów regulowanych. Sankcjonowanie tych standardów przez porządek prawny bez wątplenia leży w interesie publicznym i dlatego ich obowiązywanie przynajmniej w wymiarze elementarnym nie powinno być uzależnione od przynależności do określonej grupy usługodawców. Wspólne fundamenty etyki prawniczej powinny obejmować również usługodawców świadczących usługi prawnicze w ramach wykonywania zawodów regulowanych, w szczególności polegających na świadczeniu tzw. pomocy prawnej, a także jednostki organizacyjne z ich udziałem. Ustawowa ingerencja w swobodę kształtowania treści wszystkich umów o świadczenie usług prawniczych jest konieczna do zapewnienia należytego wykonywania usług prawniczych. Obecnie unormowania deontologii zawodowej mają ograniczone zastosowanie, ponieważ mogą co najwyżej dookreślać regulację ustawową, a nie ją zastępować. Poza tym obowiązują jedynie poszczególne zawody regulowane, ale już nie jednostki organizacyjne z ich udziałem, które choć mogą świadczyć usługi prawnicze, nie są członkami samorządu zawodowego. Należy ponadto dodać, że niektóre reguły etyczne, aby mogły być skuteczne, muszą być respektowane przez wszystkie strony umów stanowiących podstawę świadczenia usług prawniczych. Przykładowo naruszenia niezależności osób świadczących pomoc prawną czy zagrożenia bezstronności notariuszy mogą dopuszczać się również usługobiorcy. Wydaje się zatem, że regulacja ustawowa kształtująca w niezbędnym zakresie treść umów będących podstawą świadczenia usług prawniczych jest jedyną adekwatną gwarancją zapewnienia przynajmniej w stopniu minimalnym ich należytego wykonywania. Zgodnie z art. 56 k.c. czynność prawna wywołuje skutki nie tylko w niej wyrażone, lecz także wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego oraz z ustalonych zwyczajów. Ograniczenie wolności umów mających za przedmiot świadczenie usług prawniczych zawsze bowiem wywiera bezpośredni wpływ na treść konkretnych stosunków prawnych, determinując ich odpowiednie standardy. Unormowanie podstawowych standardów prawniczych zaś powinno przyczynić się również do pożądanego ujednolicenia rynku usług prawniczych oraz zgodnie z dyrektywami prawa unijnego do zniesienia istniejących barier we współpracy interdyscyplinarnej.

PURPOSE OF NORMATIVE DISTINCTION OF THE GROUP OF LEGAL SERVICES CONTRACTS

Summary

It is necessary to be in favour of both doctrinal and normative distinction of legal services contracts. Currently the differentiation in regulations of fundamental standards of providing legal services is too large. There is no sufficient explanation for different treatment legal services providers in rudimentary and significant issues designating the essence of legal services and their safety, regardless of the regulated or deregulated market. It appears that the deregulated legal services market should be included in the provisions concerning regulated economic activity in the Freedom of Business Activity Act. The deregulated legal services market should as well constitute an exception justified by the public interest in a higher degree than by creation of qualification requirements, which are currently the base for distinguishing the regulated legal services market. It is necessary to consider formal submission of the deregulated legal services market to the deontology of legal profession. Fundamental standards of ethics and legal pragmatics should be included in all kinds of legal services, not only those provided within the regulated market. Sanctioning of above mentioned standards is undoubtedly in the public interest and for that reason their mandatory application at least in the basic range should not be dependent on the affiliation to a specific group of legal services providers.

Keywords: legal services contract, legal character and characteristic of legal services contracts, types of legal services contracts, purpose of normative distinction of the group of legal services contracts

BIBLIOGRAFIA

- Borowicz J., *Status prawny rzecznika patentowego zatrudnionego w ramach stosunku pracy*, PiZS 1994, nr 7.
- Borowicz J., *Szczególna ochrona trwałości stosunku pracy pracownika wykonującego wolny zawód*, PiZS 2009, nr 4.
- Borowicz J., *Wykonywanie zawodu doradcy podatkowego w ramach stosunku pracy — zagadnienia wybrane*, PiZS 2015, nr 7.
- Brzozowski A., [w:] *Prawo zobowiązań — część szczegółowa. System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rajski. C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Ciupa S.W., *Umowy o świadczenie pomocy prawnej*, [w:] *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*, red. A. Bereza, Warszawa 2013.
- Czerwińska H., *Odpowiedzialność cywilna adwokata na tle ubezpieczenia OC — uwagi w świetle wybranych orzeczeń sądowych*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2014, nr 1.
- Gawlik B., *Umowy mieszane: konstrukcja i ocena prawna*, „Palestra” 1974, nr 5.
- Gordon Z., *O typologicznej kwalifikacji umów w sprawach zamówień publicznych*, PZP 2013, nr 3.
- Grochowski M., *Zagadnienia prawne w orzecznictwie SN. „Nieregulowane” umowy o świadczenie usług na gruncie art. 750 KC*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 23.
- Izdebski H., *Sprawowanie pieczy nad należyтым wykonywaniem zawodu przez samorządy zawodowe*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny — korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu*, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2002.
- Jacyszyn J., *Wykonywanie wolnych zawodów w Polsce*, Warszawa 2004.

- Katner W.J., *Prawo zobowiązań — umowy nienazwane. System Prawa Prywatnego*, red. W.J. Katner, t. 9, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Kidyba A., *Wolny zawód w kodeksie spółek handlowych, prawda czy mit?*, „Rejent” numer specjalny, grudzień 2014.
- Klatka Z., J. Łoziński J., *Status radcy prawnego jako pracownika*, „Monitor Prawa Pracy” 2005, nr 3.
- Kożuch M., *Glosa do wyroku TS z dnia 24 maja 2011 r., C-47/08, C-53/08, C-61/08*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2012, nr 1.
- Krasnowolski A., *Zawody zaufania publicznego, zawody regulowane oraz wolne zawody. Geneza, funkcjonowanie i aktualne problemy*, Kancelaria Senatu, Warszawa 2013.
- Leśniak M., *Glosa krytyczna do wyroku SA w Warszawie z dnia 15 lutego 2006 r., I A Ca 897/05*, „Rejent” 2007, nr 11.
- Niedośpiał M., *Glosa aprobująca do wyroku SA w Warszawie z dnia 15 lutego 2006 r., I A Ca 897/05, OSA 2007/6/88*.
- Nowakowski L., *Ubezpieczenie odpowiedzialności cywilnej z tytułu wykonywania zawodu adwokata — wybrane problemy*, „Palestra” 2006, nr 1–2.
- Mikołajewicz M., *Odpowiedzialność adwokata w zależności od formy wykonywanego zawodu*, „Studia Iuridica Toruniensia” t. V, Toruń 2009.
- Ogiegło L., *Usługi jako przedmiot stosunków cywilnoprawnych*, Katowice 1989.
- Ogiegło L., [w:] *Prawo zobowiązań — część szczegółowa. System Prawa Prywatnego*, t. 7, red. J. Rąbski, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Pazdan M., *Notariat po przystąpieniu Polski do UE*, „Rejent” 2002, nr 6.
- Petraniuk J., *Koncepcja umowy według Mieczysława Sośniaka*, „Teka Komisji Prawniczej O.L. PAN” 2009.
- Radwański Z., *Uwagi o umowach mieszanych*, ZNUJ 1985, nr 41.
- Radwański Z., *Teoria umów*, Warszawa 1977.
- Radwański Z., Panowicz-Lipska J., *Zobowiązania — część szczegółowa*, wyd. 12, C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Skrzydło-Tefelska E., *Swobodny przepływ osób a wykonywanie zawodu notariusza w Unii Europejskiej*, „Rejent” 2000, nr 4.
- Soltys B., *Klientela — przedsiębiorstwo — wolny zawód*, „Rejent” 1995, nr 1.
- Stecki L., *Consulting*, t. 2, Toruń 1997.
- Szanciło T., *Odpowiedzialność cywilna radcy prawnego i adwokata za błędy procesowe*, „Palestra” 2013, nr 1–2.
- Tabernacka M., *Pojęcie zawodu zaufania publicznego*, „Acta Universitatis Wratislaviensis nr 2663. Przegląd Prawa i Administracji” t. LXII, red. B. Banaszak, Wrocław 2004.
- Wołpiuk W.J., *Zawód zaufania publicznego z perspektywy prawa konstytucyjnego*, [w:] *Zawody zaufania publicznego a interes publiczny — korporacyjna reglamentacja versus wolność wykonywania zawodu*, Warszawa 2002.